

знаходження оптимального балансу між включенням країни в глобалізаційні процеси та підтримкою національно-специфічних форм та елементів освітнього процесу.

Література

1. Международные экономические отношения: Учебник / А.И. Евдокимов и др. — М.: ТК Велби, 2003. — с. 476.
2. *Джуринский А.Н.* Интернационализация высшего образования в современном мире // Педагогика. — 2004. — № 3. — С. 83—92.
3. *Кремень В.Г.* Підвищення ефективності вищої освіти і науки як дієвого чинника суспільного розвитку та інтеграції в європейське співтовариство // Вища школа. — 2003. — № 6. — С. 3—23.
4. *Селезнева Н. А.* Размышления о качестве образования: международный аспект // Высшее образование сегодня. — 2004. — № 4. — С.35—44.
5. *Лукичев Г. А.* Трансграничное образование // Высшее образование сегодня. — 2004. — №4. — С. 28—34.
6. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2001/2002 навчального року. Статистичний бюлетень. — К.: Держкомстат, 2002. — 84 с.
7. Всемирный доклад по образованию. 1998. — Париж: ЮНЕСКО, 1998. — 176 с.

І. А. Шовкун, канд. екон. наук,
старший науковий співробітник,
Об'єднаний інститут економіки НАН України

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМИ ЕКОНОМІЧНИМИ ІНСТИТУЦІЯМИ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Процеси системних ринкових трансформацій, що відбуваються в Україні, поставили на часі проблему вибору стратегії цивілізованого розвитку. Складність ситуації полягає в тому, що відбувається пошук нової моделі економічної політики, спрямованої на досягнення тривалого зростання економіки та зовнішньоекономічної інтеграції України. Попередні моделі, які були націлені на забезпечення необоротності ринкових перетворень та виведення економіки з глибокої економічної кризи, повною мірою себе вичерпали. Сьогодні визнається потреба в радикальних якісних перетвореннях, здатних

забезпечити широкомасштабну модернізацію національної економіки, освоєння виробничо-технологічних стандартів країн-лідерів постіндустріального світу. Визначеним економічним пріоритетам країни мають підпорядковуватись зовнішньоекономічні відносини, включаючи співпрацю з міжнародними інституціями. Перш за все йдеться про ключові завдання розбудови економіки при підтримці міжнародних фінансових інституцій. Такі завдання органічно впливають із політико-економічного аналізу актуальних проблем трансформаційних процесів, які відбуваються з часу здобуття Україною незалежності.

Критична оцінка ефективності зовнішньої допомоги здійсненню ринкових трансформацій (наприклад, з боку таких фінансових інституцій, як Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку тощо) дозволяє виявити позитивні та негативні сторони її впливу на вітчизняну економіку. Перші заключаються в пом'якшенні кризових явищ, які могли бути ще більш глибокими та руйнівними, ніж ті, що пережила Україна в пострадянський період. Інші зумовлені тим, що моделі політичних та економічних реформ, які пропонувалися з боку міжнародних фінансових інституцій, не враховували реальні умови постсоціалістичної країни. Разом з тим, значна частка провалів, допущених в ході ринкових трансформацій, відбулася з вини українських політиків, а не внаслідок реалізації порад міжнародних інституцій. Зокрема, були допущені широкомасштабна дезінтеграція економіки, розірвання початальницьких і споживчих зв'язків, зупинення підприємств багатьох галузей економіки, втрата джерел дешевої сировини і ринків збуту, виникнення сектора тіньової економіки.

Системна криза та процеси світової глобалізації спонукали Україну звернутися за допомогою до світових фінансових інституцій. Зокрема через державні зовнішні запозичення покривався бюджетний дефіцит. На відміну від іноземних інвестицій, підтримка міжнародних фінансових інституцій є політично обумовленою, а обсяги кредитування обмежені їхніми фінансовими можливостями. Механізми кредитування, що застосовуються цими інституціями, залежать від особливостей проблем, які вирішуються позичальником і світовим співтовариством загалом на конкретному історичному етапі. Як відомо, умови надання кредитів країнам, в яких формується ринкова економіка, наприклад, МВФ, є об'єктом гострої критики — з ними певною мірою пов'язують виникнення гострих

фінансових криз у країнах-позичальниках. Однак, слід мати на увазі те, що програма економічної політики, реалізація якої кредитується і містить у собі тільки узгоджені умови, є спільним творінням представників МВФ та уряду країни, що звернулась по допомогу. Утаємниченість умов надання кредитів є не стільки комерційною таємницею, скільки бажанням уряду країни — реципієнта врятувати власну репутацію. Адже незалежно від того, чи збирається цей уряд виконувати кредитні умови, чи ігнорує їх, засекреченість дає можливість звалити на кредитора обвинувачення в усіх негараздах. Стосунки України з МВФ знають не лише виконання (частіше невиконання) умов надання кредитної підтримки, але й звинувачення у нецільовому використанні отриманих коштів тощо.

Співробітництво з міжнародними фінансовими інституціями ґрунтується на базових моделях економічного розвитку, в основі яких лежать кейнсіанська та монетаристська теоретичні концепції. Застосування цих концепцій в модифікації доктрини «вашингтонського консенсусу» та її спадкоємниці — «шокової терапії» — в Україні не мали сподіваних результатів. Необхідною умовою позитивної адаптації таких доктрин є стабільність ринкових інституцій (інститутів права, ринкової інфраструктури, традиції добросовісного підприємництва, конкуренції тощо), чого не було в Україні.

Також справедливі зауваження щодо неадекватності основних вимог міжнародних фінансових інституцій потребам країн з транзитивною економікою та доцільності вдосконалення механізмів співпраці. Зокрема, критичний розгляд результатів реалізації в Україні політики лібералізації (що включає лібералізацію внутрішніх ринків, зовнішньоекономічних операцій та умов підприємницької діяльності, в т.ч. щодо створення нових компаній) дає підстави для висновку, що повна відкритість внутрішнього ринку (як обов'язкова передумова отримання кредиту) оголила ключові вади нашвидкуруч створеного господарського механізму. Масове витіснення вітчизняного товаровиробника було зумовлене його невідповідністю до участі в міжнародній конкуренції, невідповідністю товарної пропозиції вимогам попиту. Лібералізація породила проблеми швидкої адаптації підприємств до нових умов господарювання, реальної загрози збитковості, розкручування спіралі: падіння попиту на товари вітчизняного виробництва — скорочення доходів підприємств — скорочення попиту на робочу силу — скорочення витрат на оплату праці в

реальному секторі — скорочення податкових надходжень до бюджету — скорочення державних видатків на зарплату працівникам бюджетної сфери — падіння платоспроможного попиту — і далі знов скорочення збуту продукції підприємств. Невдала лібералізація зовнішньої торгівлі мала своїм наслідком інтенсивний експорт усього, що користувалося попитом на зовнішньому ринку, в першу чергу сировини та напівфабрикатів. Результатом став занепад багатьох підприємств вітчизняної переробної промисловості з відповідним перенесенням робочих місць (і бюджетних доходів) у країни-імпортери сировини. Визнано, що лібералізація ринків капіталу стимулювала не збільшення національного багатства, а розкрадання власності та пересилання капіталів за кордон. Втрати країни пов'язуються не лише з нелегальним, але й легальним вивозом капіталів нерезидентами у вигляді доходів від спекуляцій з цінними паперами, емітованими головним чином державою.

Було підірвано конкурентоспроможність вітчизняної високотехнологічної продукції, що ґрунтується на наукомістких та високотехнологічних виробництвах. Реалізована в Україні політика ринкової трансформації ігнорувала високий вихідний рівень науково-технічного розвитку країни. Замість удосконалення структури економіки та підвищення ефективності, відбувалася руйнація наукомістких виробництв, домінанти розвитку були зсунуті в бік сировинних галузей. Наслідки такого «технологічного шоку» не подолані й досі, незважаючи на декілька років економічного зростання. Перспективи збереження високих темпів росту залежатимуть від того, чи буде опановано інноваційну модель економічного розвитку. Намагання успішно продовжувати економічні реформи ставить на часі формування інституційної системи, яка б сприяла інноваційній активності бізнесу. Будь-які підприємці-новатори та носії інноваційних технологій залежать від чинної судової системи, від державного управління й мають бути впевнені у незаперечному захисті своїх прав. Отже, подальше вирішення економічних завдань залежить від якості політичних і економічних інститутів.

На користь останньої тези свідчать ключові характеристики сформованої інституційної системи та наслідки її існування. По-перше, економічна система перехідного типу, до якої належить українська, зберігає традиції централізованого бюрократичного управління, які в процесі політичних та економічних трансформацій перетворилися у кланово-олігархічну форму, коли політична та економічна влада зрослися і знаходяться в руках

представників кланів. За цієї системи успішність будь-якої економічної діяльності, надійність додержання умов виконання контрактів, отримання власності та збереження її тощо залежить від особистої приналежності економічного агента до клану або близькості до державної влади. За влучним висловом Є.Гайдара, влада конвертується у власність, а власність конвертується у владу. Тобто політичний та економічний обмін визначається персоніфікованими відносинами.

По-друге, ключовою ланкою пострадянських реформ вважалася докорінна зміна відносин власності через проведення роздержавлення та приватизації. Однак, специфіка приватизації в Україні полягала в тому, що тривалий час нові власники та державні керівники використовували активи підприємств лише у власних егоїстичних цілях. Приватизація значної частини державних підприємств за безцінь спекулятивним капіталом, який не вкладає кошти у розвиток технологій, призводить до несприйняття інновацій. Низька інноваційна активність української промисловості зумовлена незацікавленістю нових власників інвестувати модернізацію виробничого потенціалу внаслідок переважно тимчасового характеру володіння правами власності на підприємства.

По-третє, існуюча інституційна система породжує високі витрати здійснення трансакцій, а слабо забезпечені права власності призводять до застосування технологій з низькою часткою основного капіталу та заважають укладенню довготермінових угод. Зазвичай бізнес у таких умовах у загальній масі є дрібним і не має перспектив росту (за виключенням того, що управляється державою або знаходиться під її захистом, а відповідно, впливових на теперішній час кланів). Чисельні перешкоди у законному вирішенні господарських проблем (розмитнення вантажу, відшкодування податкового кредиту з ПДВ, неплатежі за відвантажену продукцію чи виконані роботи або контроль інших угод) створюють організацію виробництва, відмінну від тієї, яка потрібна для високорозвиненої країни. Перелічені та їм подібні проблеми можна вирішити за допомогою хабарів, але при цьому виникають тіньові трансакційні витрати, які істотно спотворюють співвідношення цін, отже впливають й на технології, що застосовуються.

Така інституційна система не сприяє політичній стабілізації суспільства, блокує природний механізм дії ринкової конкуренції, не гарантує права власності і тому не забезпечує обсягів інвестицій, необхідних для повної реалізації потенціалу

сучасних технологій, а відтак гальмує інноваційну активність економічних агентів. Визнано, що в умовах глибоких структурних реформ будівництво інститутів важливіше, ніж власне виробничі інвестиції, оскільки відсутність необхідної системи інститутів стає основною перешкодою для притоку інвестицій в економіку.

Отже, суспільний попит на інституційні реформи в політичній та економічній сферах диктує зміну домінант у напрямках допомоги здійсненню ринкових трансформацій з боку міжнародних інституцій. Акценти підтримки реформ міжнародними інституціями мають зміститись з економічної переважно у формування нової системи інститутів.

Н. М. Толстая,

здобувач ІМВ КНУ ім. Т. Шевченка

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПОТЕНЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ТОРГОВЕЛЬНОГО ОБМІНУ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОЮ ПРОДУКЦІЄЮ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Актуальність даної роботи зумовлюється необхідністю вивчення можливостей покращення торговельно-економічної присутності України на ринку Європейського Союзу з огляду на той факт, що сучасна структура її експорту не відповідає високотехнологічним пріоритетам розвитку Союзу.

Тому без підвищення рівня розвитку сучасних високих технологій і включення України до високотехнологічного обміну, нашій державі буде досить складно ефективно реалізувати державну стратегію західноєвропейської інтеграції.

Питанням входження України до ЄС приділяють велику увагу такі вчені-економісти як А. Гальчинський, В. Будкін, А. Філіпенко, І. Бураковський, А. Рум'янець, В. Сіденко та інші. Проблемами розвитку і ефективного використання науково-технологічного потенціалу займаються В. Геєць, Ю. Бажал, В. Новицький, Т. Панфілова та ін. Крім того, пріоритетність науково-технологічного розвитку держави визнана Посланням Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України» ще у 2002 р.

Європейський Союз на сучасному етапі є найважливішим торговельним партнером України. Зокрема з 1995 по 2003 роки частка країн ЄС у зовнішній торгівлі України зростає з 13% до 25% , а з врахуванням 10 країн-кандидатів — до 35,8%. В 2002 р.